НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ»

13–14 березня 2023 р.

м. Київ

Стременовський С. М.,
кандидат юридичних наук, професор кафедри правознавства
Міжнародного приватного університету імені Пилипа Орлика
м. Миколаїв, Україна

МІСЦЕ ПРАВОВОГО ЗВИЧАЮ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА

Поняття «джерело права» можна віднести до фундаментальних у правовій науці. Відповідно на сьогодні існує широка наукова дискусія стосовно того, що саме слід мати на увазі під цим поняттям.

У науковій правознавчій літературі розрізняють два основних значення поняття «джерела права» – матеріальне і формально-юридичне розуміння. У першому значенні під «джерелом права» розуміють різні соціальні чинники, які продовжують право, тобто викликають необхідність встановлення нових норм, зміни чи скасування старих [1, с. 42]. У другому значенні, формально-юридичному, джерело права трактується з точки зору офіційних форм, у яких здійснюється встановлення, зміна чи скасування правових норм і знаходить вираження їхній зміст [1, с. 42].

У межах нашого дослідження ми будемо розглядати джерело права саме у формально-юридичному значенні. Загалом використання саме другого значення дозволяє більш чітко зрозуміти сутність явища, оскільки в даному разі джерела права розглядаються як вихідні від держави або визнані нею офіційні документи, в яких виражаються та закріплюються норми права, що, у свою чергу, отримують юридичного, загальнообов'язкового характеру і значення.

Джерела права становлять відповідну систему, яка характеризується ієрархічністю, взаємозалежністю та комплексністю. Як слушно вказує Н. Пархоменко, система джерел права є органічною, комплексною, багаторівневою, динамічною й відкритою системою, складові елементи якої об'єднані структурними зв'язками, кожен елемент якої є самостійним і може бути досліджений окремо [2, с. 21].

Теорія права не виробила на сьогодні єдиного погляду щодо питання ієрархії джерел права. Прийнято виділяти чотири види форм (джерел) права: нормативно-правовий акт, правовий звичай, судовий чи адміністративний прецедент та нормативний договір [3]. Проте вказаний підхід вважається не повним. Так, Т. Андрусяк виділяє шість видів форм права: правовий звичай, судовий прецедент, нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, релігійні канонічні тексти та міжнародно-правові акти [4, с. 103]. Р. Луцький вважає доцільним виділяти сім видів форм (джерел) права: правовий звичай; закон (нормативно-правовий акт); правовий прецедент; нормативно-правовий договір; правову доктрину; релігійно-правову норму; міжнародно-правовий акт [5, с. 20].

В Україні реалізується система джерел права, яка містить у собі такі види джерел, як: нормативно-правовий акт, нормативний договір, правовий прецедент, правовий звичай і правова доктрина. Важливе місце в системі джерел права

займає правовий звичай, який має тривалу історію використання у різних правових системах, а також в окремих використовується і дотепер.

Цей вид джерел права є найдавнішим, він виник одночасно з державою і на перших етапах суспільного розвитку було первинним та основним. У стародавніх суспільствах звичай розглядався як одне з найважливіших джерел права, яке вважалося справжнім джерелом права. В силу своєї природи звичаєва правова практика об'єктивно виражається у словесній і символічній формі. Звичай формувався стихійно, неусвідомлено чи свідомо, цілеспрямовано визначеною групою людей. З плином часу та появою сучасної цивілізації значення звичаю як джерела права зменшилося, а інші джерела, такі як судові прецеденти та нормативно-правові акти, набули більшого поширення та значення.

Звичай – це звичний спосіб поведінки, якого люди одностайно й добровільно дотримуються. Він займає важливе місце в регулюванні людської поведінки майже в усіх суспільствах. По суті, це одне з найдавніших джерел правотворчості. Але з розвитком суспільства звичай поступово слабшає, а основним джерелом стає нормативно-правові акти та судові прецеденти.

Звичай створюється людьми шляхом несвідомого прийняття ними певних правил поведінки щоразу, коли виникає проблема, що потребує вирішення, а його авторитет ґрунтується ні на чому, крім його тривалого використання та визнання з боку людини.

Звичай є важливим джерелом права, відтак його тлумачення є вкрай необхідним для розуміння сутності змісту джерела права в цілому. Звичай був визначений різними юристами відповідно до їхніх понять, розуміння, філософії, поглядів і думок. Різні юристи також визначали звичай на основі джерела, дійсності, практики, історії та користі.

Правовий звичай у науковій літературі тлумачать як: 1) санкціоновані державою правила поведінки, які раніше склалися в результаті довготривалого повторення людьми певних дій, завдяки чому закріпилися як стійка норма; 2) історично складене шляхом багаторазового повторення правило поведінки, котре взяте під охорону держави, одне з її джерел права; 3) санкціоновані державою правила поведінки, затверджені суспільством як простий звичай у результаті довготривалої в часі повторюваності, що стали традицією; 4) санкціоноване і забезпечуване державою звичаєве правило поведінки [6, с. 98].

У міжнародному праві звичай є не тільки формою вираження традиційно встановлених норм, а й важливим способом створення нового юридично обов'язкового кодексу поведінки держав у різних сферах діяльності та міжнародного співтовариства. У цьому випадку звичай можна розглядати як основу для створення нових норм міжнародного права і як результат такого процесу.

Законодавство України залежно від характеру звичаю розрізняє наступні його види: місцеві звичаї, звичаї національної меншини, звичаї ділового обороту, міжнародні торгові звичаї, звичаї торговельного мореплавства, банківські звичаї, звичаї війни. За територією дії всі звичаї можна класифікувати на внутрішньодержавні й міжнародні. За способом фіксації розрізняють звичаї, що

зафіксовані у відповідних документах та звичаї, що не зафіксовані у відповідних документах [7]. Загалом в сучасному вітчизняному законодавстві правовому звичаю відведена окрема роль для регулювання відносин у цивільних, адміністративних, сімейних, господарських правовідносинах.

Отже, звичай можна визначити як давно усталену практику чи неписані правила, які набули обов'язкового чи обов'язкового характеру. Звичай займає важливе місце в регулюванні людської поведінки майже в усіх суспільствах незалежно від країни. Це одне з найдавніших джерел правотворчості, але з розвитком суспільства його значення поступово зменшується, а закони та судові прецеденти стають основним джерелом права, замінюючи вплив правових звичаїв.

Список використаних джерел:

1. Марчук В. М. Основні поняття та категорії права. Київ: Вид-во «Істина». 2001. 144 с.
2. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 336 с.
3. Теорія держави і права (опорні конспекти) / автор-упорядник М.В. Кравчук. Київ : Атіка, 2003. 288 с.
4. Андрусяк Т. Г. Теорія держави і права. Львів, 1997. 295 с.
5. Луцький Р. П. Ієрархічність правових джерел (нормативних актів) як відображення буття позитивного права. *Часопис Київського університету права.* 2012. № 2. С. 18–21. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/18.pdf
6. Гриняк А.Б., Проценко В.В. Звичай як джерело правового регулювання договірних відносин. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14, С. 98–102.
7. Стрєльникова І.Ю., Погорєлов Є.В. Місце звичаю в сучасному праві України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского.* 2010. Т. 23 (62). № 2. С. 52–56.

Стрижак А. О.,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Вінниця, Україна

ЩОДО ЗМІСТУ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

За результатами проведеного Національною поліцією аналізу стану аварійності на території країни встановлені основні причини скоєння дорожньо-транспортних пригод із загиблими та/або травмованими людьми, а саме: порушення правил маневрування - 22 відсотки; перевищення безпечної швидкості - 34 відсотки; недотримання дистанції - 8 відсотків; порушення правил